

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У ПОЛЬЩІ У 20-Х – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Дослідження даної теми є актуальним із багатьох причин. Насамперед, тому, що правовий аналіз діяльності українських націоналістів щодо організації національно-визвольного руху та створення незалежної Української держави має велике практичне значення для сьогодення. Багато проблем, які стосуються цього питання, мають безпосередній зв'язок із сучасністю. Узяти хоча б проблему визнання осіб, які брали участь в українському національно-визвольному русі, ветеранами Другої світової війни; проблему історіографії українського націоналістичного руху, бо й тепер у Росії, а часом і в Україні виходять роботи, де українські націоналісти показуються як бандити і зрадники Батьківщини. Крім того, зараз, коли Україна знаходиться на шляху розбудови власної державності, було б корисно проаналізувати досвід, накопичений у боротьбі за незалежність, щоб уникнути помилок наших попередників. У вітчизняній науці політико-правовий аналіз діяльності українського націоналістичного руху ще не застосовувався, це новий підхід у дослідженні українських визвольних змагань ХХ ст.

Чи не першу спробу осмислити правові підстави виникнення й діяльності українських націоналістів зробив фундатор УВО Є. Коновалець¹. Пізніше, вже після поділу Польської держави між СРСР та Німеччиною, побачила світ робота українського історика І. Кедрина-Рудницького², де було ґрунтовно проаналізовано внутрішньо- і зовнішньополітичні процеси в Польщі протягом 20-х–30-х рр. ХХ ст. Автор дійшов висновку, що головною причиною занепаду Польської держави був великопольський шовінізм. Хоча дослідник прагнув бути об'єктивним, уникнути односторонності в оцінюванні дій польської влади йому не вдалося. При цьому варто зауважити, що, намагаючись пояснити причини виникнення українського руху опору, І. Кедрин-Рудницький використовував історико-правовий підхід, правда, епізодично.

Діяльність УВО і ОУН аналізували в період Другої світової війни, однак історико-правового підходу автори тогочасних праць³ не застосовували.

¹ Коновалець Є. *Причинки до історії української революції*. – Львів, 2002. – 62 с.

² [Кедрин-Рудницький І.] *Причини упадку Польщі*. – Краків, 1940. – 297 с.

³ Дужий П. *Роман Шухевич – політик, війн, громадянин*. – Львів, 1998. – С. 101-102.

У післявоєнний період вийшла ціла низка робіт, присвячених українському націоналістичному рухові (в тому числі й діяльності УВО та ОУН), авторами яких були дослідники діаспори. Ці роботи мали загальноісторичний характер, при цьому були написані із суб'єктивних позицій. У цих працях діяльність УВО і ОУН розглядалася поверхово, в загальному контексті руху опору. Щоправда, публікувалися статті, де застосовувався історико-правовий підхід в дослідженні національно-визвольного руху⁴.

Після здобуття Україною незалежності починається новий етап у вивченні цієї теми. До аналізу залучаються нові джерела, а це підвищує рівень науковості й об'єктивності досліджень.

У 1994 р. з'являється праця О. Багана⁵, у якій докладно проаналізовано розвиток націоналістичного руху в 20-х–30-х рр. Але публіцистичний стиль викладу і значне ідеологічне навантаження знижують наукову цінність роботи. Наприкінці 1990-х рр. виходять дослідження, присвячені взаємовідносинам українців і поляків на початку ХХ ст. Особливу увагу привертають роботи О. Красівського⁶, М. Гетьманчука⁷, І. Федика⁸ та ін., в яких усебічно висвітлюється життя українців у Польщі. Та хоч ці автори й дають досить об'єктивний правовий аналіз становища західноукраїнських регіонів у складі Польської держави та причин українсько-польського конфлікту⁹, вони не приділяють достатньої уваги виникненню українського націоналістичного руху.

У боротьбі за незалежність від Польщі українці використовували різні методи, в тому числі й збройні. У 20-х–30-х рр. ХХ ст. найактивніший опір польській окупаційній владі чинили Українська Військова Організація (УВО), створена в 1920 р. українськими офіцерами армії ЗУНР і УНР, та Організація Українських Націоналістів (ОУН).

Український націоналістичний рух розвивався відповідно до політики Польщі щодо української меншини, яка потрапила до складу Польської держави після прямої окупації західноукраїнських земель та подальшої анексії. У першій половині 1920-х р. польська влада надала окупованим територіям статус крайової автономії, а їх населенню – права здійснювати власні національно-культурні прагнення в межах

⁴ Пундик Ю. *Український націоналізм*. – Париж, 1966. – 96 с.; Вітошинський Б. *Питання тероризму і визвольної боротьби в міжнародному праві* // Вісник: VISNYK the HERALD. – 1986. – Ч. 4. – С. 214-224.

⁵ Баган О. *Націоналізм і націоналістичний рух*. – Дрогобич, 1994. – 192 с.

⁶ Красівський О. *Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків*. – Львів, 2000. – 416 с.

⁷ Гетьманчук М.П. *Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр.* – Львів, 1998. – 428 с.

⁸ Федик І. *УНДО, ОУН: ставлення до Польщі*. – Львів, б.р. – 80 с.

⁹ Гудь Б. *Українці – поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ ст.* – Львів, 2000. – 180 с.

автономного правового режиму. Це робилося для того, щоб світове співтовариство визнало Західну Україну польською територією. Правовий статус українських земель у складі Польщі регулювався низкою юридичних актів, у першу чергу Ризьким мирним договором (12.X.1920 р.), конституціями Польщі (17.III.1921 р. і 23.IV.1935 р.), законом про воєводську автономію (26.IX.1922 р.), Постановою Ради послів країн Антанти (14.III.1923 р.).

З іншого боку, права українців (інших національних меншин також) на автономію у складі Польської держави постійно обмежувались аж до цілковитого їх скасування у 1935 р. Такі дії польської влади мали прискорити процес колонізації національних меншин, особливо української, як найчисленнішої і корінної. Правовий статус Західної України змінювався відповідно до політичних змін у Польській державі. У середині 1920-х рр. політична боротьба в Польщі досягла свого апогею, що вплинуло і на колонізаторську політику. Так, у 1924 р. був виданий закон про заборону української мови в усіх державних і муніципальних установах, у тому числі сільських. Це суперечило законові про воєводську автономію, ст. 21 якого забороняла державним органам проводити на території воєводств Східної Малопольщі колонізаторську політику, а ст. 24 навіть передбачала заснування українського університету – тієї державної установи, де використання української мови забороняв закон 1924 р. “Lex Grabsky”.

У 1926 р. політична боротьба в Польщі завершилася військовим переворотом під проводом Ю. Пілсудського. Після цієї події в країні посилився авторитарний режим. Розмови про “державний суверенітет”, органи самоврядування та участь народних мас в управлінні державою остаточно втратили будь-який зміст.

У подальшому польські правлячі кола вирішили взагалі позбавити мешканців Західної України і сам регіон будь-якого особливого правового статусу. 23 квітня 1935 р. в дію була введена нова Конституція, яка скасовувала закон про воєводську автономію Східної Галичини і Волині¹⁰. Від того дня західноукраїнські землі стали звичайною провінцією Польщі, а українці – звичайними громадянами чужої держави. Захищаючи зафіксовані в польському законодавстві життєві інтереси і права українців, ОУН на чолі з Є. Коновальцем почала застосовувати, крім пропагандивної тактики, індивідуальний і масовий терор. Це було пов’язане, насамперед, із посиленням репресій польської влади проти колишніх учасників армій УНР і ЗУНР; початком колонізації Східної Галичини і Волині переселенцями з центральних і західних районів

¹⁰ [Кедрин-Рудницький І.] *Причини упадку Польщі...* – С. 48.

Польщі (“осадниками”), які отримували по 45 га найкращої землі на кожну родину, із заборобою викладання у школах і гімназіях українською мовою та іншими порушеннями прав українців у Польщі. На підставі цього можна зробити висновок, що польська влада на західноукраїнських землях була цілком нелегітимною, оскільки насильно приєднала їх до свого складу і вела суто окупаційну політику стосовно корінного населення, грубо порушуючи його суверенні права, а пізніше й ті права, які сама ж і декларувала. Тому для українців польське законодавство було необов’язковим для виконання і дотримання, оскільки було спрямоване проти життєвих інтересів корінного населення.

Колоніальна політика щодо мешканців Східної Галичини та Волині і стала причиною зародження українського націоналістичного руху, який набув організованих форм. Чільне місце серед націоналістичних угруповань посіла Організація Українських Націоналістів (ОУН). Її стосунки з офіційною польською владою були вкрай загостреними. У 1920-х рр. головна мета діяльності організації – незалежність України – була недосяжною, тому ОУН виступила на захист тих прав українців, які Польща постійно порушувала. Крім того, діяльність українських націоналістів мала відплатний характер: на екстремізм польської влади вони відповідали терористичними акціями. До тероризму та інших засобів боротьби націоналісти вдавалися винятково для захисту прав свого народу, боронячи інтереси і прагнення поневоленої нації, в основному, на її етнічній території. Тому з юридичного погляду ОУН не може вважатися суто терористичною організацією чи диверсійно-підривною ланкою іноземних спецслужб. ОУН репрезентувала самозахисні прагнення українського народу від терору польської влади, який охоплював усі сторони суспільного життя українців. Організація вела боротьбу як проти польської, так і проти радянської та угорської влади, обстоюючи законні інтереси українського народу, протиставляючи політиці геноциду (“пацифікації”, голодомори 1920-х, 1930-х рр. та ін.) ті ж засоби боротьби, що й УВО. Засоби терористичного характеру застосовувались як відплатні та єдино можливі в тих умовах. Виходячи з цього, ОУН не можна вважати суспільно-політичним угрупованням терористично-екстремістського характеру. Це був національно-визвольний рух.